

Татјана С. Грујић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Катедра за англистику

МЕТАФОРИЧКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ПРЕБИВАЛИШТА ЗАСНОВАНА НА ИЗВОРНОМ ДОМЕНУ МАШИНЕ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду представљају се резултати испитивања метафоричке концептуализације ПРЕБИВАЛИШТА засноване на изворном домену МАШИНЕ у енглеском и српском језику. За њено испитивање коришћен је теоријски оквир когнитивне лингвистике. У истраживању је примењена теорија појмовне метафоре како би се анализирано на који начин одабрани скуп лексема енглеског и српског језика које припадају конкретном домену МАШИНЕ проширује значење на домен ПРЕБИВАЛИШТА. Поред језичких манифестација метафоре ПРЕБИВАЛИШТЕ ЈЕ МАШИНА/МЕХАНИЗАМ и њених додатних пресликавања, у раду се разматра и њена идеолошка позадина. Служећи се критичком анализом метафоре, анализирали смо какав поглед на свет се афирмише, односно намеће када се за поимање домена ПРЕБИВАЛИШТЕ користи изворни домен МАШИНЕ.

Кључне речи: појмовна метафора, изворни домен МАШИНА, циљни домен ПРЕБИВАЛИШТЕ, енглески језик, српски језик

1. УВОД

1.1. Когнитивна лингвистика и теорија појмовне метафоре

Заједничко за све струје когнитивне лингвистике јесте да језик виде као „средство помоћу кога се информације организују, обрађују и преносе” (Geeraerts & Cuyckens 2007: 4). Другим речима, овај теоретски правац усредсређен је на когнитивну функцију језика. Сматрајући да језик одражава мисао, когнитивни лингвисти – проучавајући његов систем, структуру и функције – заправо покушавају да открију обрасце поимања (Evans & Green 2006: 5). Овакав приступ заснива се на претпоставци да наша интеракција са спољним светом није непосредна, него посредна, и да улогу посредника играју структуре формиране у људском уму. Језик је, дакле, за когнитивну лингвистику саставни део људске когниције и тек један од одраза општих когнитивних процеса, а не изоловани систем. Он је утемељен у људском животном искуству и као такав одражава човеково виђење и разумевање како просторног и телесног,

1 tatjanagrujic@yahoo.com

тако и друштвеног света. На језик се стога гледа као на „репозиториј знања о свету” (Geeraerts & Cuyskens 2007: 5), у коме се на смислен начин похрањују сва наша претходна искуства и помоћу кога тумачимо нова. Метафоричност језика, дакле, резултат је и одраз метафоричности мишљења: о држави, на пример, говоримо као о машини зато што о њој и мислимо као о машини, тврде когнитивни лингвисти.

Метафора је, према теорији појмовне метафоре (Lakoff & Johnson 2003 [1980], Lakoff 1993, Kövecses 2010: x), свеprisутно својство свакодневног говора, што је заправо само одраз њене свеprisутности и неизбежности у људском мишљењу. Појмовне метафоре су, дакле, пресликавања између појмовних домена која структурирају наше расуђивање, искуство и свакодневни језик (Lakoff & Johnson 1980). Под појмовном метафором подразумева се поимање једног појмовног домена помоћу другог. У питању је, дакле, ментална активност која омогућава људима да „појме себе и свет око себе путем појмовног пресликавања знања са домена на домен” (Gibbs 1994: 207). Под доменом се подразумева „кохерентно поље концептуализације на основу које се карактеришу семантичке јединице” (Langacker 1987: 488). Домени који се поимају означавају се као циљни, док се домени помоћу којих се поима називају изворним. Шта је својствено једнима, а шта другима?

Изворни домени типично припадају свету конкретног и јасно су оцртани, док су циљни домени претежно апстрактни и немају јасну структуру. Типично, показују истраживања, као изворни домени користе се: људско тело, болест и здравље, животињски и биљни свет, грађевине, алати и машине, спортови и игре, новац и економске трансакције, храна и кување, хладноћа и топлота, светлост и тама, силе, кретање и смрт (Kövecses 2010 [2002]). Они човеку служе за поимање апстрактних и дифузних домена који немају јасне границе, а међу којима су, по Кевечешу (Ibid.), најчешћи мишљење, друштво и нација, привреда, политика, комуникација, међуљудски односи, емоције, морал, време, живот и смрт, религија, те догађаји и радње. Овај мисаони процес има свој одраз у језику: метафорички изрази сматрају се његовом језичком манифестацијом. На пример, исказ *Ми смо држава у ремонти* реализација је метафоре ДРЖАВА ЈЕ МАШИНА, помоћу које се учинковито и складно вршење власти поима као ефикасан машински рад, обезбеђење склада одговара *одржавању* машине, док се промене у начину вршења власти пресликавају на *ремонт*, или *поправку*. На тај начин метафорично се осветљава један аспект циљног домена. Но, циљни домен је увек далеко сложенији од слике која настаје оваквим осветљавањем. Из тога следи да се метафором скривају неки други његови аспекти, односно да се метафором намеће одређени поглед на свет.

Аналитичарима које занима проблем погледа на свет који се промовише одређеном метафором у помоћ прискоче критичка анализа метафоре, за коју се може рећи да допуњује теорију појмовне метафоре. У овом приступу, који обједињава лингвистичку анализу и социолошке увиде, испитују се подлежни разлози одговорни за избор метафоре

у дискурсу. Зашто баш метафора, а не неко друго језичко средство? Зашто се у одређеном типу дискурса говорник одлучује за једну, а не неку другу (такође могућу) метафору? На ова и слична питања критичка анализа метафоре тражи одговоре узимајући у обзир „комуникационе циљеве говорника у контексту датог дискурса” (Charteris-Black 2004: 247). Оваква и слична истраживања теже да проникну у подлежну идеолошку основу текста, да расветле однос моћи и дискурса, родне улоге или расне предрасуде, односно начин на који језик исказује и легитимише друштвену неједнакост.

1.2. Прейходна истраживања и методологија предметног истраживања

Ранији осврти на метафору машине (Lakoff & Johnson 2003 [1980]; Lakoff 1987, Kövecses 1988; 2000; 2010 [2002]; Deignan 2005; Goatly 2007; Đorđević 2013; Grujić 2014; Grujić & Danilović Jeremić 2017, Grujić 2018) показали су да је ова метафора честа у оба анализирана језика, што је сасвим очекивано ако се узме у обзир когнитивнолингвистичка теза о утеловљености когниције у искуству. Машине и алати су у последњих пар стотина година постали саставни, а одавно и доминантан део човековог живота, па је сасвим очекивано да ће и језик изразити ту промену у свакодневном искуству. Налази који ће бити представљени у овом раду део су далеко опсежнијег истраживања (Грујић 2018), које је обухватило део лексикона енглеског и српског језика који садржи лексеме из изворног домена МАШИНЕ, код којих се очекивало проширење значења на различите циљне домене. На основу резултата анализе образаца по којима одабране лексеме проширују значење у том раду је утврђен и пописан скуп циљних домена који се структурирају метафором машине и описан начин на који се они концептуализују у енглеском и српском језику, а налази анализе енглеског и српског језика су детаљно упоређени. Другим речима, у том истраживању је исцрпно испитана мултивалентност метафоре машине. Под мултивалентношћу подразумева се способност једног изворног домена да служи за концептуализацију и структурирање различитих циљних домена. Коначни попис циљних домена који се у два посматрана језика концептуализују помоћу метафоре МАШИНЕ обухвата: ДРЖАВУ, ДРУШТВО, ОРГАНИЗАЦИЈУ, ПРИВРЕДУ, ЧОВЕКА, ЖИВОТИЊУ, ПРИРОДУ И ПРЕБИВАЛИШТЕ.

Домен ПРЕБИВАЛИШТА сматрамо посебно важним налазом јер у ранијим истраживањима није помињан као део спектра појмовних домена који се структуришу метафором машине. Сматрамо да је разлог томе обим предметне анализе. Истраживање је, наиме, било засновано на примерима ексцерпираним из електронских корпуса енглеског и српског језика. За енглески језик коришћен је електронски корпус BNC (*The British National Corpus*), који је, за претрагу лексеме *machine*, комплементиран са корпусом COCA (*Corpus of Contemporary American*

English)². За претрагу на српском језику коришћен је *Корпус савременог српског језика 2013* Математичког факултета Универзитета у Београду. Корпуси су претраживани за лексеме *machine, machinery, mechanism, lever(age), apparatus, cog, operate, function* и *efficiently*. Претрага је обухватила и облике множине наведених именица, односно инфинитив, облик садашњег и прошлог времена глагола (енгл. *present simple, past simple tense*). Корпус српског језика претраживан је за лексеме: *машина, машинерија, механизам, ђолуѓа и ајарати, зупчаник, шраф* и све њихове падежне облике, за прилог *ефикасно*, као и за глагол *функционисати* у облику презента и перфекта. Од почетног скупа, који је садржао 57669 излистаних примера на енглеском и 20777 на српском, применом МИП процедуре групе *Pragglejaz* (2007), дошло се до коначног скупа исказа за које је утврђено да садрже метафоричну употребу тражених лексема, који је бројао 11460 примера на енглеском и 5890 примера на српском. За сваки пример метафоричне употребе утврђен је циљни домен. Показало се да је тек у једном делићу укупног броја анализираних примера (мање од једне стотине) било могуће утврдити структурирање домена ПРЕБИВАЛИШТА, и да је овакво метафорично проширење значења могуће забележити само за неке од посматраних лексема. Стога није ни чудно што овај домен није раније идентификован као део опсега метафоре МАШИНЕ.

2. Структурирање домена пребивалишта у енглеском и српском језику

2.1. Метафоре ПРЕБИВАЛИШТЕ ЈЕ МАШИНА и ПРЕБИВАЛИШТЕ ЈЕ МЕХАНИЗАМ и њихова додјелна ђресликавања

Како смо већ напоменули, анализом великог броја примера добијених претрагом корпуса енглеског и српског језика утврђено је да се метафором машине структурира и један циљни домен који није идентификован у ранијим истраживањима. Реч је о домену ПРЕБИВАЛИШТА, односно људског насеља и његових саставних делова. Показало се да се град и село, али и кућа, зграда и стан поимају и означавају као машине.

Град се, тако, поима као велика, сложена машина, у корпусу енглеског језика означена као *machine* или *machine to live in*, а у корпусу српског као *машина, ђарна машина и саи*. У оквиру метафоре град је машина, функционисање града одговара раду машине (што се у корпусу енглеског језика реализовало лексемом *works*), а застој, односно прекид у функционисању је квар машине (енгл. *spanner in the works*; срп. *укочена машина ђраѓа*).

Е:

- 1) Hugh Stretton (1978) has provided four metaphors to characterize the city: the city as *machine*; as community; as a market place; and as a battle-ground.

2 У раду су посебно обележени само примери преузети из корпуса СОСА. Сви остали примери на енглеском језику преузети су из корпуса ВНС. Сви примери за српски језик преузети су из КССЈ.

- 2) (. . .) just as planners now regard a town as *a machine to live in*.
- 3) My reason is that our cities are now designed round the motor car. Allowing thousands of marchers through city streets in the middle of the day is *to throw a spanner into the works of a large and complex machine*. It is an act of public disorder in itself.

С:

- 4) Зашто су једни градови били налик на *парне машине*, а други на *сајшове*, да пародирамо Леви-Строса?
- 5) Људи и жене што трче крај зидова били су сасвим немоћни да својим покретима оживе укочену *машину града*, застало време, изгубљен одјек.

Ранија истраживања (Грујић 2014, Грујић 2018) су показала да се при концептуализацији веће групе људи (нпр. читавог друштва, бирократске или привредне организације) појединац може структурисати као машински део. У на машини заснованој концептуализацији града, међутим, становник се не поима као саставни део уређаја, већ као материјал који се њоме обрађује. Метафором СТАНОВНИК ЈЕ ПРОИЗВОДНИ МАТЕРИЈАЛ човек се структурише као пасивни ентитет који се креће кроз машину, а ова концептуализација реализовала се у корпусу енглеског језика глаголом *funnel* и предлогом *within (this...machine)*, а у корпусу српског глаголима *млеи* и *премештаи*. Ова невесела слика чини сасвим разумљивим и поимање града као машине из пакла (*infernal machine*), како је означен у примеру 8).

Е:

- 5) Led by Lord Pugh, the Fists would punch their way through into the city, the treacherous city which would reconfigure itself like *a machine so as to funnel them unwittingly*.
- 6) Under the conditions of city life he believed it' incontrovertible that the children grow up into rotten adults, without virility or stamina, a weak-kneed, narrow-chested, listless breed'. But *within this'huge man-killing machine' of the city* he also sensed a temperamental alteration.
- 7) Blake took a last look at Victorian London. *An infernal machine*. The cold sweet smell of the British countryside swept over the poet.

С:

- 8) Наравно, леп је Њујорк. Волим тамо да одем на месец, два. Али, да живим тамо, сама, у тој *машини која меље људе и психички и физички* (. . .) То је, стварно, јако тешко.
- 9) Овде се одвијала вртоглаво брза индустријализација и урбанизација; разне „црне земље” Енглеске су биле *машина за премештање и млевање људи*.

Када је у центру пажње активност која се одвија у граду онда се он структурише метафором РЕЗУЛТАТ АКТИВНОСТИ СТАНОВНИКА ЈЕ ПРОИЗВОД

МАШИНЕ. Град се тако, са аспекта привредних активности, поима и означава као машина за прављење новца у енглеском (енгл. *money machine*), односно као *економска машина* у српском. Кад су неки други аспекти у питању (разанода и динамика живота) град се означава као машина за забаву у енглеском (енгл. *pre-fab party machine*), а као *машина намењена производњи инерције* у српском језику.

Е:

- 10) Hong Kong is a *money machine*.
- 11) Though Vail itself can feel like a *prefab party machine*, there is a town with a growing middle class on the other side of the hangover. (СОСА)

С:

- 12) Није случајно што се нова стратегија развоја Беча одвија под крилатицом „Град малих дистанци”. То је симптоматично за савремену потребу да, осим циновских економских *машина*, урбана станишта, била она велика, средња или мала, постану и места истинског људског заједништва.
- 13) Свакако, човек је подизао градове и обрађивао поља; али кад боље размислимо, и то су *машине* намењене производњи инерције у ритму и пропорцијама који бесконачно надилазе количину организације која их одржава.

На почетку овог одељка видели смо да се град поима и означава као машина за становање (*a machine to live in*). Ова концептуализација града заправо је уопштена концептуализација куће, односно зграде као машине какву налазимо код Ле Корбизјеа (Le Corbusier 1986 [1931]) још почетком двадесетог века. Метафора КУЋА/СТАН/ЗГРАДА ЈЕ МАШИНА У КОРПУСУ енглеског језика реализовала се више пута као *a machine to live in*, а у корпусу српског као *машина за становање*, *зграда као машина* и *машина за пошрошњу*.

Е:

- 14) Le Corbusier's opinion that a house is *a machine to live in* is no longer disputed; just as planners now regard a town as a machine to live in.

С:

- 15) Ле Корбизјеова *машина за становање*.
- 16) Дакле, више није примарна зграда као естетска целина, већ *зграда као машина*.
- 17) Архитекти нису свештеници, лекари, па ни апотекари. Архитектура је у комерцијалном контексту редукована на ефикасност зграда као *машина за пошрошњу*.

Сличну концептуализацију налазимо и кад је реч о другим функцијама простора, оним које се не тичу становања, него привредних и неких других активности. Пољопривредно имање је, тако, у корпусу енглеског језика означено као *great machine*. Метафора ФУНКЦИОНИСАЊЕ

ИМАЊА ЈЕ РАД МАШИНЕ у корпусу енглеског језика се реализовала глаголском фразом *left running* и глаголом *run down*. У српском није било потврде за овакву концептуализацију имања, али смо утврдили да се њој слична користи за поимање јавног парка који је означен као *блешћећа машина за прављење долара*. У српском корпусу учили смо и примере где се на овај начин поима концентрациони логор, који се означава као *функционална машина и машина за исцребљење*.

Е:

- 18) Everywhere he found the same thing: elderly employees, attempting to run things as they thought the old baron would have wanted, out of touch with new ideas, fearful of taking any decision on their own, and consequently stalling, allowing problems to build up. No new blood had come into the affairs of de Chavigny for years: everywhere Edouard found stagnation and apathy. It was as if *a great machine had been left running* so long that no one had noticed, or cared, that *it was running down*.

С:

- 19) Међутим, да би се један јавни парк уопште приватизовао и претворио у „*блешћећу машину*” за *прављење долара*, потребно је да прво изађе на лош глас, да стекне репутацију стецишта наркомана и клошара. После демонизације парка, лако је стећи наклоност грађанства.
- 20) Трудиле смо се да прикажемо логор као *функционалну машину*, која је део једне добро организоване целине.
- 21) Сам Цамоња наводи да је рељеф „Јасеновачким жртвама”, настао 1967. године, да је то његово „антологијско дело”, његова „осула фашизма који је измислио *машину за исцребљење*, нешто најмонструозније што постоји у нашој повести” (. . .).

Кад је реч о концептуализацији града/куће заснованој на другим врстама машина, у корпусу енглеског језика није било примера који би потврдили њено постојање. У корпусу српског језика је уочен само један пример који потврђује постојање концептуализације засноване на некој другој машини – механизму. Структуриран метафором ГРАД ЈЕ МЕХАНИЗАМ, Велеград се у корпусу српског језика поима и означава као *урбани механизам*.

С:

- 22) У својим резиденцијалним деловима, укључујући ту административне, школске, здравствене, тржне и сервисне објекте, Вегас је модеран и лепо сређен *урбани механизам*.

Дакле, домен људског пребивалишта у оба анализирана језика структурира се метафором машине. Основно пресликавање град је машина и кућа/стан/зграда/имање је машина потврђено је примерима и у српском и у енглеском језику. За концептуализацију пребивалишта засновану на другим врстама машина (механизму, машинерији, полузи или апарату) у енглеском језику није било потврда. У српском корпусу

нађена је потврда за постојање метафоре ГРАД ЈЕ МЕХАНИЗАМ, али не и за њена евентуална додатна пресликавања.

У корпусу енглеског језика нађена је експлицитна потврда пресликавања ФУНКЦИОНИСАЊЕ ГРАДА ЈЕ РАД МАШИНЕ. Иако ово конкретно пресликавање у српском није уочено, сматрамо да оно мора постојати, јер је потврда на њему заснованог пресликавања СМЕТЊА У ФУНКЦИОНИСАЊУ ГРАДА ЈЕ КВАР/ПРЕСТАНАК РАДА МАШИНЕ пронађена у оба посматрана језика. На нижем нивоу општости запазили смо да се и појединачни објекти за живот структурирају метафором КУЋА/СТАН/ЗГРАДА/ИМАЊЕ/ПАРК/ЛОГОР ЈЕ МАШИНА у оба језика, а потврда за додатно пресликавање ФУНКЦИОНИСАЊЕ ОБЈЕКТА ЈЕ РАД МАШИНЕ нађена је само у енглеском језику.

Кад је реч о концептуализацији становника градова, они се структурирају пасивно као производни материјал (СТАНОВНИК ЈЕ ПРОИЗВОДНИ МАТЕРИЈАЛ), док се резултат делатности која се одвија у граду поима као машински производ (РЕЗУЛТАТ АКТИВНОСТИ СТАНОВНИКА ЈЕ ПРОИЗВОД МАШИНЕ). Табеларни преглед идентификованих метафора којима се структурира овај циљни домен и њихових реализација представљамо у Табели 1.

Табела 1: Метафоре за циљни домен пребивалиште засноване на машини и њихове лексичке реализације у корпусу

Метафора	Енглески језик	Српски језик
град је машина	the city as <i>machine</i>	немоћни да својим покретима оживе укочену <i>машину града</i> Зашто су једни градови били налик на <i>парне машине</i> , а други на <i>саишове</i> . . .
град је механизам		Вегас је модеран и лепо сређен <i>урбани механизам</i> .
функционисање града је рад машине	Allowing thousands of marchers through city streets in the middle of the day is to throw a spanner into the works of a large and complex machine.	
сметња у функционисању града је квар/престанак рада машине	Allowing thousands of marchers through city streets in the middle of the day is to throw a spanner into the works of a large and complex machine.	да својим покретима оживе <i>укочену машину града</i>

становник је производни материјал	the treacherous city which would reconfigure itself like a machine so as to funnel them unwittingly. within this huge man-killing machine' of the city	Али, да живим тамо, сама, у тој машини која меље људе и психички и физички разне „црне земље” Енглеске су биле машина за премештање и млевење људи
резултат активности становника је производ машине	Hong Kong is a money machine	То је симптоматично за савремену потребу да, осим циновских економских машина, урбана станишта, била она велика, средња или мала, постану и места истинског људског заједништва
кућа/стан/зграда/имање је машина	opinion that a house is a machine to live in	Ле Корбизјеова машина за стиповање зграда као машина зграда као машина за пошрошњу
функционисање куће/стана/зграде/имања је рад машине	everywhere Edouard found stagnation and apathy. It was as if a great machine had been left running so long that no one had noticed, or cared, that it was running down.	

2.2. Шта метифора МАШИНЕ открива, а шта скрива у домену ПРЕБИВАЛИШТА?

Истраживање метафоре машине показало је да је у питању систематична метафора. Систематична метафора као скуп повезаних међудоменских пресликавања је, као што смо већ напоменули, од посебне важности за когнитивну лингвистику јер се сматра да одражава саму појмовну структуру, односно организацију. Метафора се сматра систематичном када се претрагом корпуса потврди да се, поред тражене лексеме, један или више њених колоката из изворног домена такође употребљавају метафорично за исти циљни домен (Deignan 2005: 37). Испитивање метафоре МАШИНЕ дало је бројне корпусне потврде њене систематичности: метафоричке машине се конструишу, раде, производе, користе репроматеријал, кваре, поправљају, разликују

по ефикасности, демонтирају, иду у старо звожђе, без обзира на то који циљни домен структуришу.

Претходна анализа (Грујић 2018) показала је да се у сваком од дефинисаних домена одабрани представници категорије машина користе за поимање начина на који они, или њихови одређени аспекти, функционишу. Другим речима, фокус метафоре машине је начин обављања рада. У том смислу потврђени су ранији налази когнитивних лингвиста да у основи метафоричне концептуализације засноване на машини стоји проста метафора АПСТРАКТНО ФУНКЦИОНИСАЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКО ФУНКЦИОНИСАЊЕ (Köveczes 2010 [2002]). Њеним даљим преносом на поједине апстрактне домене искуства са једне стране и на различите врсте машина са друге настаје сплет мрежа метафора којом се структурира широк спектар циљних домена. У центру сваке од ових мрежа налази се основна метафора којом се поима циљни ентитет, а која је заснована на некој од посматраних врста машина (на пример, ПРЕБИВАЛИШТЕ ЈЕ МАШИНА, ДРЖАВА ЈЕ МЕХАНИЗАМ). Даљим међудоменским пресликавањима заједничко је то што се функционисање посматраног ентитета поима као машински рад, сметња или прекид у функционисању као квар или прекид рада машине (а њихово евентуално превазилажење као отклањање квара, поправка или реконструкција), а последица или резултат функционисања као производ машинског рада. И док се код апстрактних циљних домена лако уочава подлежна структурна сличност између метафоричног и стварног рада (на пример држава обавља рад вршења власти, а друштво непрекидно ради на сопственом уређењу) када је реч о конкретним појмовним доменима који се тичу човековог окружења (животиње, живе природе, неживе природе и коначно пребивалишта) тешко је тврдити да врше рад. Стога сматрамо да ова концептуализација није мотивисана постојећом структурном сличношћу, већ потребом да се кретање и промена у свету који човека окружује објасни на механички начин, у складу са духом времена. Данашња мултивалентност овог изворног домена може се приписати чињеници да је машина послужила као податни модел за механицистичко разумевање тела и бића у биологији и медицини, односно природног света у физици.

Корбизијеово схватање животног простора заснива се на идеји функционалности: форма простора треба да одражава његов циљ и намену и да прати осу свакодневне динамике (Le Corbusier 1986 [1931]). Дакле, требало је да животни простор буде одговор на људске активности и потребе. Људско пребивалиште се, међутим, метафором машине структурира као задато окружење које условљава понашање, односно производи жељени одговор код појединца (Hiller 2007). На тај начин се однос појединца са околином своди на просту реакцију особе на физички простор. У својим даљим импликацијама ова метафора афирмише идеју друштвеног инжењеринга – простом урбанистичком одлуком, променом дизајна појединачне грађевине или читавог комплекса може се променити исход, односно изазвати жељено друштвено понашање. Улоге творца и производа у на машини заснованој метафори

града су, тако, замењене: човек није више онај који ствара град – град је постао ентитет који обликује човека. Човек је у таквој слици пасиван ентитет који пролази кроз машину, без икаквог утицаја на њен рад и његов коначни производ. На такав начин драстично се умањује улога емоција у односу човека према пребивалишту, односно његова везаност за одређени простор, што обезбеђује већу покретљивост становништва, која је својствена савременом свету.

Овај рад није имао за циљ да испита како се горепоменућа мрежа метафора развила и због чега се проширила баш на одређене циљне домене. Но, сматрамо да би прихватљиво објашњење морало, као и већина метафора, да прати след од конкретнoг ка апстрактном. Гоутли (Goatly 2007: 362) предлаже један такав могућ пут настанка спектра концептуализација заснованих на мултивалентном изворном домену машина. Он сугерише да је коришћење овог изворног домена почетно везано за сасвим конкретни домен људског бића. Ово је сасвим разумљиво ако се има у виду да су се све машине увек јављале уз особу која је њима руковала. Искусвена блискост особе која рукује и предмета којим се рукује могла би на адекватан начин објаснити мотивисаност метафоре ЧОВЕК ЈЕ МАШИНА. Одатле се поимање могло пренети на друга жива бића која су пореклом, грађом и понашањем слична човеку – животиње, а са њих и на читав природни свет. У другом правцу поимање се могло проширити на домене који се тичу читавих људских заједница, друштва, друштвене организације и државе, да би се на крају уопштило и на друге системе какви су привреда и пребивалиште.

3. Закључак

У овом раду смо показали на који начин се домен ПРЕБИВАЛИШТА концептуализује помоћу изворног домена МАШИНЕ у два посматрана језика. У овој метафоричној концептуализацији ни изблиза нису заступљене све посматране врсте машина. Концептуализације засноване на машинерији, полузи и апарату нису забележене ни у енглеском ни у српском. У оба посматрана језика идентификовали смо метафоре засноване на машини као прототипичном представнику изворног домена: ГРАД ЈЕ МАШИНА, СМЕТЊА У ФУНКЦИОНИСАЊУ ГРАДА ЈЕ КВАР/ПРЕСТАНАК РАДА МАШИНЕ, СТАНОВНИК ЈЕ ПРОИЗВОДНИ МАТЕРИЈАЛ, РЕЗУЛТАТ АКТИВНОСТИ СТАНОВНИКА ЈЕ ПРОИЗВОД МАШИНЕ И КУЋА/СТАН/ЗГРАДА/ИМАЊЕ ЈЕ МАШИНА. Уз то смо уочили да се у српском, али не и у енглеском, град поима као механизам (ГРАД ЈЕ МЕХАНИЗАМ). Пресликавање између рада машине и функционисања места за живот (ФУНКЦИОНИСАЊЕ ГРАДА/КУЋЕ/СТАНА/ЗГРАДЕ/ИМАЊА ЈЕ РАД МАШИНЕ) у корпусу је потврђено за енглески, али не и за српски језик.

Ми смо, како смо већ напоменули, у овом истраживању утврдили да је жижа значења, односно преовлађујућа тема метафоре машине поимање функционисања циљних домена. Овај налаз у складу је са резултатима Кевечешове анализе (Kövecses 2010) и наших претходних истраживања (Grujić 2014; Grujić & Danilović Jeremić 2017). Када се структурирају

метафором МАШИНЕ, циљни домени осветљавају се са аспекта рада који обављају. И док се, на пример, код домена ДРЖАВЕ то огледа у вршењу власти, а у домену ДРУШТВА у његовом уређивању, у домену ПРЕБИВАЛИШТЕ реч је о организацији простора. Разумљиво је да се као пожељно својство при вршењу метафоричког рада истиче ефикасност. Ипак је висока ефикасност у односу на људски рад својство које дефинише рад машине. Друга позитивна својства која спадају у типично знање о машинама укључују трајност и поузданост самог строја, сталност квалитета рада и производа. Са друге стране, уобичајено је да се машине кваре, настали кварови отклањају, дотрајали делови замењују, а застареле и ислужене машине замењују новим. Са аспекта видљивости, сам процес који оне обављају оку може бити доступан потпуно (када је концептуализација заснована на механизму) или делимично (као код машине).

У овом раду испитали смо и какав је поглед на свет кроз призму машине, односно која је идеолошка функција концептуализације засноване на овом изворном домену. За сагледавање резултата нашег истраживања са идеолошког аспекта важна је тенденција коју је запазио Гоутли (Goatly 2007: 111): свако доба тежи да своју савремену технологију примени као метафорички модел за биологију и физиологију, ако не и космологију. Коришћење метафоре машине за промишљање стварности могуће је пратити од радова Хобса, преко Адама Смита до данашњих дана. У тако појмљеном свету и човек се морао метафорички редефинисати прво као сатни механизам, затим као парна, а касније и као друга, савременија машина. Ова флексибилност објашњава и зашто савремени биолошки и психолошки теоретски модели човека виде као систем за обраду информација. Поменуто редефинисање не односи се само на човека-појединца, већ и на групе и људске организације различите структуре, сложености и намене, како је показала Грујић (2018).

А када се метафора МАШИНЕ примени на ПРЕБИВАЛИШТЕ, оно се, како смо већ изложили, структурише као задато окружење које директно условљава понашање. Другим речима, између човека и околине нема интеракције. Човеково понашање пуки је одговор на простор. Он тако од ствараоца-градитеља постаје корисник и резултат, односно производ. На овај начин афирмише се идеја да се променом у простору може изазвати промена у понашању која стоји у основи друштвеног инжењеринга. Однос појединца према непосредној околини постаје дистанциран и немаран. Када се појми као нешто што се може поново направити од расположивих делова, свет који окружује човека престаје да буде јединствен и непоновљив, а његово уништење више не представља непоправљиву штету.

До оваквих закључака не бисмо могли доћи служећи се искључиво теоретским оквиром појмовне метафоре. Наиме, дводоменски модел метафоре, који смо користили у овом раду, омогућио нам је да сагледамо везе између посматраних појмовних домена. Такође је омогућио да везе формиране на местима која се осветљавају метафоричком концептуализацијом формулишемо као појмовне метафоре. Међутим, за овај модел

метафоре, друштвене и политичке импликације тако насталих веза остају невидљиве. Управо тај непопуњен простор сцена је на коју ступа критичка анализа метафоре, као један од огранака критичке анализе дискурса. Полазећи од тога да метафоре имају способност да потајно уобличавају наша уверења и ставове (а самим тим и одлуке и потезе), ми смо критичку анализу метафоре употребили као алат који нам је омогућио да се усредсредимо на идеолошку потку метафоре машине: на скуп идеја, или поглед на свет, који се њом легитимишу, афирмишу или промовишу. На тај начин смо метафору сагледали и из друштвене перспективе.

Листа референци

- Charteris-Black 2004: J. Charteris-Black, *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*, Houndmills, Basingstoke; Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Deignan 2005: A. Deignan, *Metaphor and Corpus Linguistics*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Đorđević 2013: D. Đorđević, *Mashine-related Metaphors and Metonymies in English*, Master rad odbranjen na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.
- Evans & Green 2006: V. Evans & M. Green, *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Geeraerts & Cuyckens 2007: D. Geeraerts & H. Cuyckens, Introducing cognitive linguistics, u: D. Geeraerts and H. Cuyckens (eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 3–23.
- Gibbs 1994: R. W. Gibbs, *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Goatly 2007: A. Goatly, *Washing the Brain – Metaphor and Hidden Ideology*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Grujić 2014: T. Grujić, Metaforička konceptualizacija domena društvene organizacije i čoveka pomoću izvornog domena mašine, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LVII/1, Novi Sad, 199–214.
- Grujić & Danilović Jeremić 2017: T. Grujić & J. Danilović Jeremić, Metafora mašine u medijskom diskursu Srbije, *Srpski jezik XXII*, Beograd, 641–655.
- Grujić 2018: T. Grujić, *Pojmovne metafore zasnovane na izvornom domenu mašine u engleskom i srpskom jeziku*, doktorska disertacija odbranjena na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.
- Hiller 2007: B. Hiller, *Space is the Machine*, electronic edition available at www.spacesyntax.com.
- Kövecses 1988: Z. Kövecses, *The Language of Love: The Semantics of Passion in Conversational English*, Lewisburg, PA: Bucknell University Press.
- Kövecses 2000: Z. Kövecses, *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses 2010 [2002]: Z. Kövecses, *Metaphor: A Practical Introduction*, Oxford: OUP.
- Le Corbusier 1986 [1931]: Le Corbusier, *Towards a New Architecture*, New York: Dover Publications, INC.

- Lakoff 1993: G. Lakoff, The contemporary theory of metaphor, in: A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*, 2nd edition, New York: Cambridge University Press, 202–251.
- Lakoff & Johnson 2003 [1980]: G. Lakoff & M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago and London: University of Chicago Press.
- Langacker 1987: R. W. Langacker, *Foundations of cognitive grammar*, Vol. 1, *Theoretical prerequisites*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Pragglejaz 2007: Pragglejaz Group, MIP: A Method for identifying metaphorically used words in discourse, *Metaphor and Symbol*, 22 (1), 1–39.

Корпуси

British National Corpus (BNC), доступно на: <http://corpus.byu.edu/bnc>.

Corpus of Contemporary American English (COCA), доступно на: <http://corpus.byu.edu/coca>.

Корпус савременог српског језика Математичког факултета Универзитета у Београду 2013, доступно на <http://korpus.matf.bg.ac.rs>.

Tatjana Grujić

METAPHORICAL CONCEPTUALIZATION OF HUMAN HABITAT BASED ON THE SOURCE DOMAIN OF MACHINE IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary

This paper explores how the MACHINE source domain structures the target domain of HUMAN HABITAT in English and Serbian. The author applies the Conceptual Metaphor Theory, as defined within the theoretical framework of cognitive linguistics, to establish how human habitat is conceptualized by means of MACHINE metaphor in the two languages. The analysis shows that metaphorical mappings are established between a whole range of human dwellings (house, estate, concentration camp, town, city) and only two elements from the selected set of various machines (namely the machine and the mechanism). Our findings confirm that MACHINE is used in both Serbian and English to conceptualize how a town/city/residence operates: its proper functioning is conceptualized as efficient operation of a machine/mechanism, any disruption is perceived as a mechanical breakdown, while residents are mapped onto raw production materials.

To explore the ideology behind the metaphors, or the world view which MACHINE metaphor promotes, the author applies critical metaphor theory. The results suggest that machine-based conceptualization not only severs emotional bonds between humans and their environment but also deprives residents of a proactive role when it comes to making important decisions about their immediate surroundings.

Keywords: conceptual metaphor, conceptualization of HUMAN HABITAT, MACHINE metaphor, English, Serbian

Прихваћен: 9. мај 2019. године
Примљен: 1. децембар 2019. године